

Toneelhuis | Olympique Dramatique

VOOR HET PENSIOEN

Komedie van de Duitse ziel

tekst

Thomas Bernhard (© Suhrkamp Verlag
AG Berlin)

Nederlandse vertaling

Hans W. Bakx

regie

Tom Dewispelaere

regieassistentie

Francis Geeraert

spel

Pierre Bokma, Tiny Bertels, Katelijne
Damen

lichtontwerp

Fabiana Piccioli

kostuumontwerp

Ilse Vandenbussche

geluidsontwerp

Diederik De Cock

video-ontwerp

Bram Delafonteyne

vormgeving

Bram Delafonteyne, Tom Dewispelaere

productieleiding

Stefaan Deldaele

stage productie

Stien Willems

technische productieleiding

Max Kamina

techniek geluid

Jeroen Kenens

techniek licht

Danielle Van Riel, Frank Hardy

toneelmeester Bourla

Steven Peeters

techniek Bourla

Filip Van Berendoncks, Jurgen Techel,
Raf Joossens, Eva Dermul, Chiara
Schoofs

stage techniek

Senne De Clippeleire, Max Stas

kleedster

Monique van Hassel

uitvoering kostuum

kostuumatelier Toneelhuis:
Esther Reijnen, Tanya Maldonado

uitvoering decor

decoratelier Toneelhuis:
Niels Antonissen, Chris Reijnen, Luk
Willekens, Patrick Jacobs, Senne Suls

productie

Toneelhuis

met de steun van

de Tax Shelter maatregel van de
Belgische federale overheid via Gallop
Tax Shelter

met dank aan

Cyrille Offermans, Omar Ouali, Koen De
Sutter, Bill Dewispelaere, Jeroen Tilkin.
En aan Christophe Busch en Bart
Philipsen voor hun verhelderende
inzichten

*De voorstelling kwam tot stand dankzij
de inzet van de voltallige
Toneelhuisploeg.*

vertaling naar VGT

door Carolien Doggen, Greet Doggen,
Serge Vlerick

regie

Stijn Van Opstal

video-opname

Lynn Van Oijstaeijen

tolken VGT

Lieve Roodhooft, Inge Van der Haegen,
Karin Van Puyenbroeck,
Floor Vandevelde

met dank aan

Bram Delafonteyne, Paul Van
Caudenberg, Eva Dermul, Monique Van
Hassel, Rosetta Louis

TONEELHUIS

een zwart familiegeheim

*Och Rudolf gaan we dat nog mogen meemaken
Ik geloof niet dat het nog lang zal duren
Dat we er weer open en eerlijk voor kunnen uitkomen wat we zijn
dat het recht weer zegeviert
in de wereld*

Het zijn cruciale zinnen uit *Voor het pensioen* en wellicht is de gedachte die ze verwoorden een van de redenen om het stuk opnieuw te spelen. Aan het woord is Vera Höller en zij richt zich tot haar broer Rudolf, bijna gepensioneerd voorzitter van de rechtbank en gewezen nazikampcommandant. Waarover er gezwezen moest worden en waarover er nu snel weer openlijk gesproken mag worden, zijn de centrale vragen van het stuk en van deze enscenering.

De Oostenrijkse auteur Thomas Bernhard (1931-1989), een van de belangrijkste (Duitstalige) schrijvers van de vorige eeuw, schreef *Voor het pensioen* in 1979. Hij liet zich nadrukkelijk inspireren door de ophefmakende affaire van een jaar eerder rond een Duitse CDU-politicus die gelogen had over zijn rol als marinerechter tijdens de naziperiode. Bernhard had een talent voor provocatie en scherpe satire, en dat vooral met betrekking tot Oostenrijk en Duitsland en hun onverwerkte nazistische erfenis. Veel van zijn drama's - een mengeling van realistische vertelling en fabel - kunnen gelezen worden als afrekeningen met de taal, de mentaliteit en de hypocrisie van de naoorlogse periode in beide landen.

Voor het pensioen is historisch zeer precies gesitueerd. Het verhaal speelt zich af eind jaren zeventig, drie decennia na het einde van de Tweede Wereldoorlog en meer precies op 7 oktober. Die datum is cruciaal voor de familie Höller en vooral voor Rudolf Höller. Het is de verjaardag van Heinrich Himmler, leider van de SS en een van de architecten van de Holocaust. Bij hun eenmalige ontmoeting maakte Himmler een onuitwisbare indruk op Rudolf. Na de oorlog heeft deze laatste tien jaar lang ondergedoken geleefd en zich dan opnieuw in de samenleving geïntegreerd en het tot voorzitter van de rechtbank geschopt. Zijn nazi-cultus blijft hij echter trouw, maar in het geheim. Het jaarlijkse hoogtepunt van die perverse cultus is de viering van Himmlers verjaardag.

Ieder jaar voltrekt zich in huize Höller hetzelfde ritueel, met dezelfde woorden, dezelfde verhalen, dezelfde foto's, dezelfde gebaren, dezelfde kostuums,... Hier is de tijd niet langer historisch en lineair, maar mythisch en circulair. Het is een poging om aan de geschiedenis te ontsnappen, om het verleden te herstellen, om de nazi-mythe opnieuw te beleven. Dat geldt in de eerste plaats voor Rudolf, die in het ouderlijke huis, waarin sinds de oorlog nauwelijks iets is veranderd, samenwoont met zijn twee zussen, Vera en Clara.

Bernhard heeft voor zijn drie personages een gesloten universum gecreëerd. De Höllers ontvangen nauwelijks bezoek en komen amper in contact met de buitenwereld. Hun wereld is - ook letterlijk - incestueus. Ze vormen een driehoek die omwille van een geheimgehouden verleden voortdurend onder hoogspanning staat. Broer en zussen zijn tot elkaar veroordeeld in een verstikkende wereld vol rancune en haat waarover de schaduw van het naziverleden en de dood hangt.

Centraal in het gezin staat Rudolf, zijn naziverleden en zijn huidig beroep als rechter. Steun krijgt hij van zijn zus Vera die hem in alles ter wille is, zelfs in zijn meest extreme obsessies. Tegenstand krijgt hij van zijn andere zus Clara, verlamd na een Amerikaans bombardement tijdens de Tweede Wereldoorlog. Om te kunnen overleven heeft Clara zich teruggetrokken in haar lectuur van linkse kranten en boeken en in een agressief zwijgen, nu en dan doorbroken door genadeloze verwijten aan het adres van Rudolf en Vera. Mentaal kan zij afstand nemen, maar fysiek is zij afhankelijk van haar broer en zus.

Met *Voor het pensioen* schreef Bernhard een familiedrama in de lijn van Ibsen, Strindberg, O'Neill: een verdrongen geheim barst open tijdens een familiefeest. Maar bij Bernhard is het niet een persoonlijk schuldig verleden (een erfelijke venerische ziekte, een bankroet, een onecht kind, ...) dat plots in alle hevigheid boven water komt, maar de verantwoordelijkheid in een van de zwartste periodes uit de wereldgeschiedenis (antisemitisme en Holocaust). De impact van die geschiedenis toont zich in de brutaliteit, de agressiviteit en de explicietheid van de taal en de relaties tussen de drie personages die tot elkaar veroordeeld zijn en elkaar afmaken in een universum dat steeds zwarter en grotesker wordt naarmate het stuk zich afwikkelt.

Voor Bernhard waren het naoorlogse Duitsland en Oostenrijk lang niet ver genoeg gegaan in het verwerken van hun naziverleden. Het perverse en obscene herdenkingsritueel van Himmlers verjaardag herinnert het publiek aan wat er werkelijk is gebeurd en wat er niet mag vergeten worden. Naarmate de feestavond voortschrijdt verliest Rudolf alle inhibities en toont hij zijn ware zelf...

Bernard schreef zijn drama een halve eeuw geleden. Een encensering anno 2026 brengt nog een andere tijdlaag binnen. Er is sinds de eerste opvoering van het stuk veel veranderd. De wereldorde gebaseerd op de lessen die getrokken werden uit de Tweede Wereldoorlog - met betrekking tot het internationale recht, de rol van de VN, militaire interventies, diplomatie, etcetera - is het voorbije decennium beginnen wankelen. Er is een verharding, verruwing en radicalisering gaande van standpunten, uitspraken en daden. De democratie als politiek ideaal is duidelijk aan belang aan het inboeten. Autoriteit, de eenzijdige en harde aanpak, zelfs geweld zijn de dialoog, de diplomatie en het recht aan het terugdringen. Extreem nationalisme, vreemdelingenhaat, militaire opbouw en expliciete imperialistische ambities zijn geen politieke en maatschappelijke randverschijnselen meer. Feitelijke geschiedenis en historisch besef worden vervangen door ideologische herschrijvingen, mythevorming en fake news. In die zin wijst *Voor het pensioen* misschien meer vooruit dan dat het terugkijkt....

Tegenover die wereld brengen we met Bernhard het theater in stelling: ontmaskerend en ontnuchterend, grimmig en grotesk, realistisch en herkenbaar, een scherpe metafoor voor wat er nu aan het gebeuren is.

*Op een dag kunt ge heel openlijk
daarover spreken waarover ge nu moet zwijgen
Die tijd komt sneller dan ge denkt.*

Erwin Jans, dramaturg



© Mariia Shulga



Toneelhuis werkt met subsidies van de stad Antwerpen en de Vlaamse overheid.
Grafische identiteit: Bureau BoechBerg



TON&ELH&IS.BE